

Пещерната хиена – конкурент на палеолитния човек в България

Златозар Боев

Днес, според специалистите таксономи по бозайниците, „пещерната хиена“ всъщност представлява евроазиатски късноплейстоценски западен подвид на съвременната петниста хиена, обозначаван като *Crocutea crocuta spelaea*. До преди десетина години все още се разглеждаше като отделен вид – пещерна хиена (*Crocutea spelaea*).

Безспорно, пещерната хиена е един от емблематичните кватернерни видове на европейската мегафауна. Този впечатляващ месояден бозайник е бил обект на специални изследвания в региони с гържави и области – Крим, Чехия, Йордания, Италия, Хакасия, Русия, Сърбия ... За пещерната хиена в България доскоро също нямаше конкретни проучвания. Нейната поява в Европа се свързва с африканската петниста хиена, за която има сведения, че е мигрирала в Европа не по-рано от 3,5 милиона години. Други данни сочат, че видът е проникнал в Европа много по-късно, преди около 500 000 г. В суровите природни условия на кватернерна Европа тази хиена увеличила телесните си размери по правилото на Бергман (сред топлокръвните животни по-едри са онези, които обитават места с по-студен климат). Най-ранните безспорни фосилни останки от *C. crocuta* са датирани на 990 000 години.

В Европа късноплейстоценската петниста хиена и пещерният (стенният) лъв (*Panthera spelaea*) са били най-ефективните наземни хищници и често са се конкурирали за плячката си по същия начин, както го правят днес в африканската савана. А там лъвовете и петнисти хиени нападат едни и същи жертви и често влизат в ожесточени схватки помежду си. В Далечния Изток *C. c. spelaea* е била заменена от един още по-специализиран в хищничество месояден братовчед – източната (върховна) пещерна хиена (*C. c. ultima*), която на юг била разпространена до Южен Китай и Тайланд. Този подвид бил по-приспособен за живот в открити местообитания и е бил по-слабо свързан с живота в пещерите.

Разпространението на късноплейстоценската пещерна хиена обхваща по-голямата част от Европа, Предна (Западна) и Северна Азия, Руската равнина, Крим, Кавказ, Уралските планини и (вероятно) южните части на Приморския

Пещерни хиени (Crocota crocuta spelaea).
Илюстрация: Роман Йевсеев

край в Източна Русия. За нас е интересно, че тази хиена ловувала същите копитни бозайници като първобитния човек. Това означава, че в Европа и на Балканите палеолитните ловци и пещерните хиени влизали в остра конкуренция по две линии. Първата била за прехраната им – за хранителните ресурси, а втората – за жилища (пещери за убежище, укрития и подслон). Всъщност има само един груг вид, с който палеолитните хора вероятно са се конкурирали за своите жизнени ресурси и това е споменатият пещерен лъв. Подозиранията от мнозина в това отношение пещерна мечка (*Ursus spelaeus*), както и още няколко груги вида „пещерни мечки“ всъщност не са били конкуренти с човека по отношение на хранителните ресурси.

В българската книжнина се съдържат не малко разпръснати данни (публикувани през последните 117 години) за някогашното разпространение на западната плейстоценска пещерна хиена на днешната територия на България. По-голямата част от хиеновите костни и зъбни находки (с изключение на тези от Бориковската пещера в Родопите) произлизат

от разкопаните археологически обекти на праисторически човешки пещерни жилища. Учудващо е, но много от находките, публикувани в по-трудно достъпни (често регионални или ведомствени) археологически издания, са останали неизвестни за зоологическата общност. А всички те представляват ценен източник за изясняване на някогашното разпространение на един от най-величествените плейстоценски хищници на Балканите.

Първите публикувани данни за находки от *C. c. spelaea* в българската литература се появяват през 1904 г. Бележитият наш археолог праисторик Рафаил Попов (1876 – 1940) ги споменава като „*Нуаена spelaea*“. Тези находки са събрани при разкопките му в пещерата Малката (Тонюва) край село Беляковец в околностите на Велико Търново. Публикациите на Р. Попов за тези находки излизат от

Съвременна африканска петниста хиена (Crocota crocuta).
Илюстрация: Nanak & Mazak (1970)

Палеолитни находки на пещерна хиена: горе – фрагмент от дясна долна челюст от Малката пещера, представена в публикацията на Рафаил Попов от 1911 г.; долу вляво – кучешки зъб, от пещерата „Манастира“ (Област Велико Търново), представен в публикацията на Guadelli et al. (2014); долу вдясно – хищнически зъб от пещерата „Редака – 2“, представен в публикацията на Guadelli et al. (2019)

печат ... едно столетие след първата в света публикация (1805 г.) за изкопаеми останки от пещерната хиена на знаменития френски палеонтолог Жорж Кювие (1769 – 1832). В двете си статии Р. Попов дава подробно описание на костите от пещерна хиена, намерени в палеолитните отложения в пещерата – долни челюсти, горни предкътници, дистална бедрена кост, две раменни кости, долни предкътници, кучешки зъби и др. Предоставени са и измервания на някои от кучешките зъби.

В българската литература пещерната хиена също е била обект на особен интерес дори в къснопалеолитно скално изкуство на Европа. От изследванията си Н. Спасов и Т. Стойчев заключават, че външността на този хищник е била много близка (според типа на окраската) с тази на съвременната африканска петниста хиена. Подобни са заключенията относно детайлите и в морфологията на главата според други проучвания, основани на томография на черепи. До

1976 г. на територията на страната са били известни общо 10 находища на пещерната хиена.

През 1980 г. техният брой нараства до 12, а в 2006 те вече са 23. Интересно е, че и в последните години продължават да се откриват останки от нови, неизвестни дотогава находища на вида. Още по-интересно е, че те се намират главно в Северна България. Сред тях е и пещерата Редака 2 (край с. Салаш, Област

Видин), в която са открити най-многочислените у нас останки от пещерна хиена (от среден и късен палеолит), а проучването ѝ все още продължава.

За съжаление, сред тези няколко десетки публикации няма изследвания за остеологията, палеоекологията или тафономията на пещерната хиена. Всички те представят резултати от археологически разкопки, в които се изброяват различните видове находки, вкл. и изкопаеми кости на бозайници (сред които и такива на пещерна хиена). Едва през последното десетилетие специалисти териолози са участвали в някои от тези интердисциплинарни археологически изследвания.

Какво научаваме за разпространението на плейстоценската пещерна хиена в България? Събраните данни показват, че четири големи региона са били особено предпочитани от пещерната хиена в плейстоцена на България. Тези четири региона представляват части от основните карстови зони в страната.

Предбалканът в северната половина на страната представлява най-голямата част от бившия ареал на *C. c. spelea* в България. Той представлява дълъг карстов пояс, простиращ се надлъж в цяла Северна България от 14 389 км² и надморска височина от 364 до 1490 м. Тъкмо заради това не е странно, че 19 от общо 24-те находища са от Предбалкана.

Другите райони на разпространението ѝ са били Северна Странджа и южната част на Западните Родопи, но там са разкрити само 3 находища. Останките и в тези две планини подкрепят предположението, че пещерната хиена е била строго зависима от карстовите ландшафти дори в южните периферии на ареала си. Подобни скалисти ландшафти преди хиляди години са доминирали и около местността „Побити камъни“ (Област Варна), където също някога са обитавали пещерни хиени.

Обобщените данни сочат, че височинното разпространение на пещерната хиена в България е било ограничено между 136 и 1250 м. н. в. Шестнадесет находища (около 73 %) са разположени на 136 – 400 м. надморска височина. Всъщност всички находища на вида са разположени под 750 м. надморска височина, с изключение на едно – Бориковската пещера, която е на 1250 м. Това вероятно е индикация, че климатичните условия в планинските местообитания на по-голяма надморска височина са били неблагоприятни за това животно. Пещерите в хълмистите ландшафти и в подножията на планините изглеждат

са били най-предпочитани, както във вътрешността, така и по Черноморието. Тревопасните копитни бозайници са били много по-разпространени в равнинните открити тревни площи и хълмисти райони, отколкото в по-високите и залесени планински склонове.

Оскъдната информация, с която разполагаме за пещерната хиена досега в страната, ни позволява да приемем, че този хищник заслужава по-сериозно внимание, защото значителна част от най-древната история на хората на нашия континент всъщност е преминала в пряко съперничество с него. Той представлявал своеобразна всекидневна заплаха за нашите галечни предци и с това вероятно е съдействал за повишаването на тяхната изобретателност, находчивост и бдителност в борбата за оцеляване в суровите условия за живот през плейстоцена. ■

Защитената местност „Побитите камъни“, скална група при с. Слънчево (Област Варна), 25.07.2011. Сн.: З. Боев